

ØYVIN DYBSAND:

Johan Halvorsens musikalske virksomhet i 1890-årenes Bergen

Selv om Johan Halvorsen (1864-1935) var 21 år yngre enn Edvard Grieg, skulle han etter hvert bli en av hans nærmeste venner og kolleger. De ble kjent mens de begge befant seg i Leipzig i 1887, da også Sinding, Delius og en rekke andre kjente musikere oppholdt seg i den tyske musikkmetropolen. Etter at Halvorsen sommeren 1894 ble gift med Griegs niese Annie, ble vennskapet forsterket gjennom familiebånd, «og familielivet ble dyrket i den tiden,» poengterte Annie i et NRK-intervju mange år seinere. I perioden 1893-99, da Halvorsen var kapellmester i Bergen, var Grieg riktignok mye bortreist i utlandet, og båndene dem imellom ble snarere styrket av at han flyttet til Kristiania for å bli det nye Nationaltheatrets kapellmester i 1899. Etter århundreskiftet tilbrakte Grieg de fleste konsertsesongene i den norske hovedstaden, da vinterklimaet her var langt bedre for hans stadig mer skrantende helsetilstand.

I yngre år var Halvorsen mest kjent som fiolinvirtuos, og han virket bl.a. som konsertmester i Bergen sesongen 1886-87. Selv om han knapt nok hadde tatt noen taktstokk i sin hånd da han høsten 1893 ble håndplukket til å bli kapellmester ved Den Nationale Scene og dirigent for «Harmonien», markerte han seg straks som en energisk og inspirerende orkesterleder. Avisen Firda gav ham følgende skussmål 20. september:

«Den nye Kapelmeistaren i Teatret, er so glup til aa dirigera, at han fær Folk til aa sitja rolege og berre lyda paa. Med Musikken spela, sat Folk verkeleg so rolege som i Kyrkja. Det er noko nytt paa Teatret dette.»

På samme tid presenterte Halvorsen sin nyeste komposisjon, «Bojarernes Indtogsmarsch», som snart ble en verdenssuksess. Han hadde nettopp fått tilbud om å bli hoffmusiker hos dronning Carmen Silva av Romania og leste i den forbindelsen «om efterkommerne af de rike og fornemme Bojarer som for så og sålänge siden holdt sit indtog i Bukarest». Til tross for den eksotiske tittelen må marsjen på mange måter kunne betegnes som et typisk norsk «trollstykke», og den innledes med nøyaktig samme akkompagnementstype som «I Dovregubbens Hal» og «Trolldtog» (op. 54) av Grieg. Grieg, som besøkte Halvorsen da marsjen nettopp var komponert, gav betegnende nok følgende kommentar: «Den var s'gu go'!»

I sine erindringer så Halvorsen med glede tilbake på sin personlige omgangskrets i Bergen: «Annie og jeg sluttet os varmt til vennerne Marie og Frants Beyer, Børre Giertsens, [Ingolf]

Schjøtts, Tandlæge Andersens [pianisten Elisabeth Hals Andersen og hennes mann Magnus], Gerda og Christian Bang o.s.v. Vi hadde en hyggelig klike og stadig når vi var sammen blev der musiceret. Mine svigerforældre [John og Marie Grieg] hørte også til denne kreds. Stor stas var det når Edv. Griegs var i Bergen.”

Frants Beyer var et naturlig midtpunkt i dette miljøet, som var sterkt preget av nasjonalromantiske strømninger. Det var han som i sin tid hadde introdusert Halvorsen for Grieg, og da Halvorsen giftet seg, var Beyer forlover. Bryllupsreisen gikk til Hardanger, og her fikk Halvorsen fatt i lokale spellemenn for å lære originale slåtter på tradisjonell måte. Året etter fikk han en egen hardingfele i fødselsdagspresang, og giveren var trolig Beyer. Sammen med Beyer og John Grieg var han tre ganger dommer ved Vestmannalagets kappleiker i Bergen. Fra samme tid stammer flere komposisjoner som bygger på eller er inspirert av norsk folkemusikk, og noen år etter, i musikken til Fossegripen (1904), skulle Halvorsen bli den første komponisten i historien til å skrive musikk med hardingfele som soloinstrument med symfoniorkester. I en suite fra dette verket opptrådte han selv som hardingfelesolist helt fram til 1927.

Orkesterforholdene i Bergen var ikke de aller beste. "Harmoniens" orkester var bare delvis profesjonelt, bygget opp rundt 16-18 underbetalte musikere fra teaterorkesteret og en del militærmusikere. Orkesteret hadde i perioder også medlemmer som helt eller delvis livnærte seg som restaurantmusikere, blant annet «Rauschers Damekapel» og dets 19-årige konsertmester Lucie Rauscher. Hovedproblemet for Halvorsen som dirigent var i første rekke at orkesteret i flere perioder manglet enkelte instrumenter, ikke at det bestod av mange såkalte "amatører", for flere av disse holdt et svært høyt nivå.

Nevnes må framfor alle cellisten John Grieg, Halvorsens svigerfar, og fiolinisten Caroline Schøning (f. Müller), som i sin ungdom var regnet som en av landets fremste fiolinister og hadde reist på omfattende konsertturneer i hele Norge. Som gift kvinne ble hun imidlertid ikke lenger regnet som selvstendig yrkesutøver og måtte følgelig betraktes som «Amatrice». Betegnende nok var det ikke profesjonelle musikere, men Schøning og Grieg som sammen med Halvorsen og orkesterets konsertmester, Karl Johannessen (fra 1895 Sigurd Lie), dannet Harmoniens strykekvartett. Halvorsen og Johannessen gav også egne konserter, og det var til en av disse han rundt årsskiftet 1893-94 komponerte sin kjente «Passacaglia» for fiolin og bratsj (basert på et cembalostykke av Händel).

Etter tre år i Bergen oppsummerte Halvorsen sitt daglige virke i en søknad om utenlandsstipend fra A.C. Houens Legat:

«I de sidste 3 år har jeg virket som dirigent ved «Harmoniens» symfoniconcerter i Bergen. Mit arbejde her har under tildels mislige omstendigheder (mangelfuldt orkester m.m.) dog efterhånden vundet publikums tilslutning i en grad som aldrig før, ligesom jeg tror at min virksomhed som orkesterdirigent i Bergen har havt ikke ringe kulturel betydning for musiklivet. Efter 3 års arbejde i den anstrengende og ansvarsfulde stilling som leder af musiklivet i Bergen føler jeg nu trang til at komme ud. For det første for at gjøre mig bekjendt med de nyeste ting på instrumental- og korværkers område. For det andet for som violinist og komponist at høste nye erfaringer. Berlin og Bayreuth er de steder som jeg eventuelt vilde besøge. -. Da min økonomiske stilling er af den beskaffenhed at jeg ikke på egen hånd kan reise ud, og jeg aldrig før har havt nogen offentlig understøttelse når undtages en liden portion af Schæffers legat, tillader jeg mig nu at ansøge den ærede komite om et af stipendierne» (original i Riksarkivet, Oslo).

For første gang i sitt liv fikk Halvorsen stipend denne gangen. Sommeren 1896 tilbrakte han fire måneder i Tyskland, der han bl.a. besøkte festspillene i Bayreuth. Til tross for sterke inntrykk fra Wagners musikk, var det likevel norsk folkemusikk som var inspirasjonskilden da han i løpet av utenlandsoppholdet komponerte sine første to «Norske danser» og den virtuost anlagte «Air norvégien», som er tydelig inspirert av Ole Bulls «Sæterbesøg».

Tilbake i Bergen ventet en nedgangsperiode for Halvorsen og «Harmonien», noe som dels skyldtes at flere støttespillere i orkesteret hadde forlatt byen, dels framveksten av et konkurrerende orkester, «Musikforeningen». I mars 1898 skrev han heller mismodig i to brev til Grieg:

«Har givet 2 egne koncerter. Den sidste indbragte mig 75 øre, den 1ste ca 100 kr. Organist Eriksen er Dagens helt, han tjente 1000 kr. på 2 koncerter. Jeg føler mig mange gange som den rene Dreyfuss på djævløen. Jeg vil foresten ikke plage dig med privatelendigheder. Imorgen er jeg 34 år allerede. Har netop afsluttet mit 33te, med en miserabel blæserprøve, og skal nu til at sætte sangene i [Ibsens] Kjærlighedens komedie i musik. De skal være færdig til imorgen, honorar Kr. 10, som går til kul og ved. Nei, nu ikke flere småstadsnyheder» (brev i Griegsamlingen, Bergen offentlige bibliotek).

Disse linjene ble skrevet ett år før Halvorsen forlot Bergen, men det siste året skulle også bringe lykkeligere dager. Etter initiativ fra Grieg gikk en stor, nasjonal musikkfest av stabelen i byen sommeren 1898. Riktignok sådde forberedelsene til musikkfesten mye vondt blod i norsk

musikkliv: Halvorsen satt i den komiteen som planla musikkprogrammet, men senere trakk seg tilbake på grunn av uenighet med Grieg i valget av orkester som skulle engasjeres, Concertgebouw-orkesteret fra Amsterdam eller et mer eller mindre norsk orkester med basis i Musikforeningen i Kristiania. Flere forhold, blant annet det faktum at Halvorsen gikk inn som medlem av en ny komite rett etter at den gamle hadde trukket seg, tyder på at han egentlig stod på Griegs side i denne striden.

Heldigvis var de fleste vidervedighetene glemt da festkonsertene fant sted. Etter å ha dirigert det nederlandske orkesteret i en orkestersuite han skrev til det indiske skuespillet Vasantasena i 1896, fikk Halvorsen følgende kompliment fra Johan Svendsen, nestoren blant norske dirigenter: «Du er en maestro!» Gjennom seks års strevsomt virke i Bergen hadde Halvorsen utviklet seg enormt som dirigent, en avgjørende forutsetning for at valget falt på ham da en sakkyndig musikerkomité året etter avgav innstilling om hvem som skulle bli kapellmester ved det nye Nationaltheatret i Kristiania året etter.

(Om ikke annet er angitt, er sitatene hentet fra Halvorsens egne, upubliserte erindringer, «Hvad jeg husker fra mit liv (til mine barn)», som supplert med etterlatte avisutklipp, artikler, brev m.m. ble redigert og renskrevet av hans sønn Rolf Grieg Halvorsen i 1936.)